

Ключевые слова: компетентность, профессиональная компетентность, коммуникативная компетентность, профессиональная подготовка, инженер-педагог, специалист, общение.

Sergeyev S. M. Psychologically-pedagogical competence as a component of professional competence of future engineers-teachers

This article is about professional competence that consists of experience, theoretical knowledge, practical skills, personal qualities, including all this components specialist can do professional activity effectively.

Key words: competence, professional competence, communicative competence professional preparation, engineer-teacher, expert, communication.

Стаття надійшла до редакції 10.09.2012 р.

Прийнято до друку 26.10.2012 р.

УДК 371.134:82

О. Г. Сущенко

ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ ДО РЕФЛЕКСИВНОЇ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Проблема розвитку професійно-педагогічної рефлексії як важливої суб'єктної якості студентів вищих педагогічних навчальних закладів у контексті їх професійного становлення набуває останнім часом особливої актуальності. Аналіз досліджень у галузі професійно-педагогічної підготовки, акмеології й аксіології освіти свідчить також про переосмислення її традиційних орієнтирів, виникнення нових сенсів і цінностей, що висуває вивчення механізмів професійної рефлексії, як складника педагогічної свідомості, одним із завдань не тільки теоретичної педагогіки (Г. Бізєєва, С. Єрмакова, В. Сластьонін, Г. Чижакова, В. Шадріков, О. Цокур, Т. Яблонська, А. Ярошенко), але й педагогічної практики (І. Зубкова, Л. Мітіна, Н. Нікітіна, І. Ревякіна, О. Цокур, І. Шолпо та інші).

У такому контексті на особливу увагу заслуговують роботи в галузі професійно-педагогічної підготовки, присвячені формуванню свідомості й самосвідомості педагога, його особистісної рефлексії, як провідного механізму становлення професійної свідомості. Ми поділяємо думку Б. Ковальова [4], який вважає, що рефлексія суттєво впливає на взаємостосунки педагога з учнями, уявлення про самого себе, стиль педагогічної діяльності. Важливим компонентом самосвідомості вчителя є також його уявлення про оцінні судження учнів, оскільки вони впливають на реальну думку вчителя про самого себе, успішність власної професійної діяльності. Як показали дослідження Ю. Кулюткіна та Г. Сухобської [6],

Н. Пов'якель [7] особистісна рефлексія, або актуальне „Я” вчителя, виступаючи важливим аспектом його професійної свідомості, істотно впливає на регуляцію педагогічної діяльності й сприяє вдосконаленню професійної майстерності, розвитку творчого мислення й педагогічних здібностей, кар'єрному зростанні. Розглядаючи проблему становлення особистості педагога-професіонала, ми маємо на меті дослідити оптимальні умови розвитку його професійної рефлексії у процесі фахової підготовки.

Включення майбутніх учителів у педагогічний процес як активних суб'єктів діяльності, які не тільки засвоюють нормативні освітні цінності, але й критично переосмислюють їх, визначають перспективи власного саморозвитку, потребує вироблення нового досвіду освітньої діяльності, в основі якого лежить рефлексивне мислення. За визначенням багатьох дослідників професійна рефлексія – це співвіднесення себе, можливостей свого „Я” з тим, що вимагає обрана професія, у тому числі з існуючими про неї уявленнями. Вона являє собою єдність людського (здатність до учіння, аналізу причинно-наслідкових зв'язків, виявлення сумнівів, вироблення цінностей і смислів, самовдосконаленні) та професійного (застосування цієї здібності (рефлексії) до умов і обставин професійного життя). Рефлексивні механізми допомагають людині переосмислити одержані результати, передбачити цілі подальшої роботи, скоригувати свій подальший професійний шлях. Ми вважаємо, що в період навчання у вищому навчальному закладі існують значні резерви й складаються сприятливі умови для ефективного розвитку педагогічної рефлексії, як складової професійної свідомості й самосвідомості, а також для розвитку особистісних та професійних якостей студента.

Зауважимо, що однією з основних особливостей професійно-педагогічної діяльності, яка характеризується достатньо високим рівнем непередбачуваності, є багатоваріантність можливих рішень її задач. Очевидно, що в таких умовах ефективність діяльності вчителя залежить від сприйняття та розуміння ним зворотної інформації як про хід засвоєння навчального матеріалу, так і про те, як учні сприймають поведінку педагога. На думку О. Бодальова, основним механізмом, що дозволяє отримати вичерпну інформацію про досягнуті ним результати, є механізм зворотного зв'язку [2], який у даному контексті можна розглядати як складову процесу рефлексії (хоча власне поняття рефлексії значно ширше). Так, Г. Бізяєва, розвиваючи ідеї Ю. Кулюткіна й Г. Сухобської визначає професійну рефлексію вчителя як здатність відображати “внутрішню картину світу” учня. Це також здатність займати дослідницьку, засновану на рефлексивних властивостях свідомості, позицію щодо своєї практичної діяльності та до самого себе як її суб'єкта, що може слугувати критерієм у визначенні професіоналізму педагога. Рефлексія вчителя, на думку автора, – це його вміння аналізу, осмислення та конструювання ціннісної основи своєї діяльності, заснованої на відображенні себе як суб'єкта діяльності, особистості та індивідуальності в системі суспільних відносин [7].

Оскільки професійна педагогічна підготовка майбутніх фахівців передбачає не тільки набуття теоретичних знань, формування практичних умінь і навичок, але й розвиток механізмів рефлексії в процесі вирішення навчальних завдань професійного спрямування, то в цьому плані важливою ланкою виступає педагогічна практика, як природне діяльнісне й рефлексивне середовище - професійний співбуттєвий простір взаємодії викладачів, студентів і вихователів дошкільних освітніх закладів, учителів початкової школи, що дозволяє вирішувати професійні завдання в режимі реальної педагогічної діяльності. Слід зазначити, що в науковій літературі представлені різні точки зору на зміст діяльності студентів на практиці, зокрема – психологічна. Так, А. Вербицький [3], позицію якого ми поділяємо, розглядає виробничу практику як варіант навчально-професійної діяльності й логічне продовження власне навчальної діяльності – академічні заняття та квазіпрофесійної діяльності (ділові ігри та інші інтерактивні форми взаємодії). О. Абдулліна й Н. Загрязкіна [1] вважають, що діяльність майбутніх педагогів під час проходження практики повністю адекватна змісту й структурі професійної діяльності.

На нашу думку, найсуттєвішою характеристикою виробничої практики є те, що вона виступає як простір, у якому відбувається інтеграція набутих теоретичних знань і засвоєних в ігровому моделюванні алгоритмів професійної діяльності, а також подальший розвиток рефлексивних механізмів студента – майбутнього суб'єкта професійної діяльності.

Важливою організаційно-педагогічною умовою практики стає відвідування занять як студентів, так і провідних фахівців дошкільного освітнього закладу та початкової школи усім складом групи практикантів із наступним їх аналізом. Таким чином, рефлексивний аналіз занять набуває рис професійної експертизи й демонстрації зразків розуміння, мислення, рефлексії і практичної дії. Причому предметом аналізу в процесі педагогічної практики ставали, перш за все, не досягнуті результати діяльності, а виявлена компетентність у вирішенні професійних завдань (визначення системи цілей, доцільність відбору змісту, форм, методів і засобів взаємодії тощо), що сприяло усвідомленню отриманого досвіду, корекції і подальшому розвитку визначених моделей-еталонів професійної діяльності.

Спираючись на викладене вище, зауважимо, що потреба особистості в самопізнанні, самоусвідомленні, самоствердженні, яка стає провідною в юнацькому віці, може бути реалізована особистістю лише до деякої міри. Адже, людська самосвідомість не відображає всього, що існує в ній, і часто не виділяє того, що могло б оптимізувати діяльність людини. „Розуміти себе можна в різній мірі: чого я в собі не помічаю, те для мене не існує, і, звичайно, не буде мною висловлене”, - зазначав А. А. Потебня. Звідси виходить необхідність культивування рефлексивної діяльності студентів, вирішення завдання організації

ефективних форм та умов цієї роботи й під час аудиторного навчання. Одна з таких умов визначена О. Леонтєвим. Для того, щоб зміст, який сприймається, був усвідомлений, необхідно, щоб він зайняв у свідомості суб'єкта „структурне місце предмета безпосередньої цілі його дій”, і, таким чином, вступив би у відповідне відношення до мотиву цієї діяльності [5]. Тобто, йдеться про створення мотиваційної основи рефлексивної діяльності, спонукання особистості до „дослідження” власного “Я” (на основі самоприйняття та самоствердження), як суб'єкта діяльності, різними методами і в різних видах діяльності - спілкування, навчання, елементи професійно-педагогічної діяльності. Отже, цілеспрямований розвиток мотивації забезпечуватиме активність майбутніх фахівців у процесі професійно-особистісного розвитку.

Однією з провідних умов розвитку здатності до рефлексії ми вважаємо створення відповідного рефлексивного середовища, під яким розуміємо, спираючись на дослідження С. Семенова й І. Степанова [8], комплекс умов для тривалої взаємодії суб'єктів та набору специфічних форм взаємодії, де можливі самореалізація суб'єктів, взаємообмін засобами, рефлексія себе та інших. Цілком очевидно, що об'єктивно задане рефлексивне середовище у вигляді включених у нього носіїв стихійної та організованої рефлексії, методу проблемної ситуації містить у собі можливість оволодіння ним як внутрішнім рефлексивним механізмом творчості кожного учасника. В якості суб'єктивного рефлексивного середовища кожного студента на занятті виступають одногрупники.

Створення рефлексивного середовища, як провідна умова, вже до певної міри включає в себе ще й супроводжувальну, внутрішню умову - свідоме, активне оволодіння, внутрішнє прийняття прийомів рефлексивної діяльності (на відміну від наочності на основі наслідування, копіювання), адже воно передбачає не тільки демонстрацію еталонів рефлексивної поведінки, а й взаємообмін рефлексивним досвідом учасників і тренера, спільний пошук ефективних способів взаємодії. Крім того, для реалізації цієї умови повинні бути використані не тільки засоби інтерактивного навчання, а й методи рефлексивного аналізу в навчальній та професійно-педагогічній діяльності (педпрактика студентів): аналіз діяльності навчання й учіння (тобто з позицій вчителя та учня), спілкування (мотиви, цілі, засоби), аналіз змістів власної свідомості, аналіз міжособистісних стосунків, аналіз ставлення до учнів та ставлення учнів до себе. Рефлексія – специфічна активна діяльність мислення й самосвідомості особистості, результатом якої є усвідомлення (створення нових) змістів щодо діяльності, себе самого та партнерів по взаємодії. Крім того, рефлексія є невід'ємною властивістю практичного мислення педагога, що виявляється в застосуванні теоретичних знань до конкретних ситуацій діяльності. Отже, без рефлексивного відпрацювання професійні предметні знання, з яких складаються цілісні смислові концепти, є немовби „розсипаними” в свідомості, що не дозволяє стати їм безпосереднім керівництвом до дії. Тобто, постійне рефлексивне

переосмислення набутої теоретичної бази с позицій щоденного вирішення практичних педагогічних завдань дозволяє вчителю стати компетентним у свої справі.

Тому зрозуміло, що розвиток рефлексії буде ефективним тільки в умовах активної діяльності суб'єкта, а забезпечити таку активність можливо завдяки високому рівню проблемності діяльності, мислення в процесі вирішення професійно-педагогічних завдань, як відбиття контекстного навчання, оскільки традиційні форми та методи викладання у ВНЗ (лекція, розповідь, бесіда тощо) більшою мірою звернені до інтелектуальних компонентів особистості й формують у майбутніх педагогів в основному очікувану „знаннєву” поведінку, раціональні (відсторонені від суб'єкта) знання. Противагою до них мають стати рефлексивні знання, що пройшли через особистий досвід суб'єкта – досвід власної поведінки й переживань, виборів та рішень. Саме такі знання є найбільш дієвими. Очевидно, що для набуття майбутніми вчителями таких знань необхідна організація специфічних видів діяльності при відповідному ставленні до можливості її виконання та результатів.

Отже, основними умовами розвитку здатності до рефлексивної професійної діяльності майбутніх педагогів, на нашу думку, є такі: засвоєння студентами категоріального апарату професійно-педагогічної діяльності, що дозволяє їм піднятися на рівень теоретичного узагальнення; створення мотиваційної основи рефлексивної діяльності; створення відповідного рефлексивного середовища, яке забезпечує високий рівень проблемності діяльності, мислення й містить рефлексивні еталони. Це дає можливість свідомого, активного оволодіння, внутрішнього прийняття прийомів рефлексивної діяльності й формування умінь у майбутніх педагогів вирішувати професійні завдання на рефлексивній основі.

Список використаної літератури

- 1. Абдуллина О.** Педагогическая практика студентов : учеб. пособие / О. Абдуллина, Н. Загряжкина. – М. : Просвещение, 1989. – 175с.
- 2. Бодалев А.** Личность и общение / А. Бодалев. – М. : Просвещение, 1983. – 272 с.
- 3. Вербицкий А.** Активное обучение в высшей школе : контекстный подход / А. Вербицкий. – М. : Высш. шк., 1991. – 204 с.
- 4. Ковалев Б.** Представления педагогов о понимании их учащимися ПТУ : автореф. дис. канд психол. наук: 19.00.07 / Б. Ковалев. – Минск, 1984. - 23 с.
- 5. Леонтьев А.** Избран. психол. произвед.: В 2-х томах / А. Леонтьев. – М. : Педагогика, 1983. – Т. I. – С. 360 – 369.
- 6. Мышление учителя : личностные механизмы и понятийный аппарат / под ред. Ю. Н. Кулюткина, Г. С. Сухобской - М. : Педагогика, 1990. – 104 с.**
- 7. Пов'якель Н.** Професійна рефлексія психолога-практика / Н. Пов'якель // Практична психологія та соціальна робота. – 1998. – № 6 – 7. – С. 3 – 6.
- 8. Семенов И.** Рефлексия в организации творческого

мышления и саморазвитии личности / И. Семенов, С. Степанов // Вопросы психологии. – 1983. – N 2. – С.39 – 42.

Сущенко О. Г. Розвиток професійної рефлексії майбутніх педагогів у процесі фахової підготовки

У пропонованій статті висвітлюється актуальність і значущість формування педагогічної рефлексії, розкриваються умови її становлення й розвитку в контексті фахової підготовки на основі інтерактивного рефлексивного навчання.

Ключові слова: педагогічна рефлексія, професійне становлення особистості, педагогічна практика, рефлексивне середовище.

Сущенко О. Г. Развитие профессиональной рефлексии будущих педагогов в процессе специальной подготовки

В предлагаемой статье отражается актуальность и значимость формирования педагогической рефлексии, раскрываются условия ее становления и развития в контексте профессиональной подготовки на основе интерактивного рефлексивного обучения.

Ключевые слова: педагогическая рефлексия, профессиональное становление личности, педагогическая практика, рефлексивная среда.

Suschenko O. G. The development of professional reflection of future teachers in the process of professional preparation

In the offered article the actuality and meaningfulness forming of pedagogical reflection is reflected, the terms of its becoming and development is opened up in the context of professional preparation on the basis of the interactive reflection teaching.

Key words: pedagogical reflection, professional becoming of personality, pedagogical practice, reflection environment.

Стаття надійшла до редакції 25.09.2012 р.

Прийнято до друку 26.10.2012 р.

УДК 378.147

Л. В. Ткаченко

**ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ
ДО ВИКОРИСТАННЯ СУГЕСТИВНИХ ТЕХНОЛОГІЙ
У ПРАКТИЦІ РОБОТИ ШКОЛИ**

Історично людство супроводжувало одне з найбільш універсальних явищ, пов'язаних із психікою людини, – сугестія (навіювання). Цей феномен пронизує багато сфер буття: у будь-якому виді діяльності